

TÓTH DALMA – MARKOVICS MÁRTON – VARGA ZSOMBOR

PETTINGER MODERN MUNKA KRITIKÁJA

Bevezetés

Mi a baj a modern világunkkal? Milyen tendenciák vannak hatással ránk? Az egyik legfontosabb kérdés pedig az lehet az életünkben: *Mi a baj a munkával?* Lynne Pettinger ezeket a kérdéseket vizsgálja meg közelebbről 2019-ben publikált könyvében. A munka és a világgazdaság működésének kutatása során több kapcsolódó altémát is áttekint. A környezetre, a nemek egyenlőségére és az érzelmekre gyakorolt társadalmi hatásokat is alaposan megvizsgálja. A technológia fejlődésének következményeire és etikus használatára is hangsúlyt helyez munkájában. A következőkben az kerül bemutatásra, hogy milyen alternatív munka és világgazdasági logikával lehet vizsgálni a munka deficitjeit a megszokott kereteken túl. A könyv a címmel ellentétben nem csak a munkával magával kíván foglalkozni, hanem arra is kísérletet tesz, hogy annak átfogó, teljes társadalmakra vonatkoztatott hatását is áttekintse.

Tartalmi összefoglaló

Lynne Pettinger már az első oldalakban leszögezi, hogy nem kíván konkrét válaszokat adni a könyv címében feltett kérdésre, hiszen nem tud és nem is akar egzakt válasza hagyatkozni. Ez azt is jelenti, hogy az olvasónak lehetőséget ad átfogóan belelátni abba, hogy mik a munkával kapcsolatos deficitek alapkövei általánosságban.

Kiindulási pontként a szerző azt hangsúlyozza, hogy a legtöbb problémát főleg az amerikai társadalom működésének logikájában, illetve az ahhoz kapcsolódó aktuálisan uralkodó kapitalizmusban lehet többek között felfedezni. Ezen álláspontját fejti ki kilenc fejezeten át, mely során állításait törekszik érvekkel is alátámasztani.

Három fő kérdést fogalmaz meg a munka és társadalom deficitjeinek meghatározásához. Az első kérdése azzal kapcsolatos „*hogyan szerveződik a munka a világban?*”? A második kérdés azt foglalja magában, hogy „*hogyan kapcsolódhatnak össze a különféle munkák?*”? Harmadsoron pedig arra helyezi a hangsúlyt, hogy tulajdonképpen „*mire is való a munka?*”? A felvetett kérdések önmagukban is összetett problémáknak nevezhetők, ellenben Pettinger úgy véli, hogy az említett felvetések mentén tud reflektálni a különböző, könyvében tárgyalt témakörökre.

Ezt követő témaként mutatja be az általános, modern munkaügyi kutatások gondolatmenetét, valamint azok eredményeit. Elemzésének spektruma érinti a gyári munkákra vonatkozó jellemzőket, az életminőségek jelenlegi alakulását, valamint az elidegenedés problémáját is, egészen a modern rabszolgaság és kapitalizmus jelenségéig. Ezeken túl említést tesz a nemek és a rasszok közötti egyenlőtlenségek kérdéséről, melyeket fontos tényezőknak tekint. Érvelésében kitér arra, hogy mind a múltban, mind a jelenben a munka világában jelen lévő problémák megvitatásához járulhatnak hozzá a fent említett témák. Ezen kívül a globalizációnak köszönhetően a munka bizonyos területekre történő kiszervezésének is fontos jelentőséget tulajdonít. Véleménye szerint

---

Tóth Dalma PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program
Markovics Márton PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program
Varga Zsombor PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

a gazdaság aktuális működése, valamint az abban rejlő munkák és foglalkozások problémái nem feltétlenül szükségszerűek, hiszen azokat az általunk választott helyzetek hozzák létre. Ezekkel a gondolatokkal kívánja cáfolni továbbá a „megoldásközpontú szemléletmódot”, amely azt a feltételezést foglalja magában, hogy a globalizáció és a technológia olyan megoldásokat biztosít majd a jövőben, amelyek alkalmasak lesznek a modern problémákat felszámolni. A „technológiai csodák eljövételének” túlgondolására a későbbiek során is többször kitér a szerző.

Fontosnak tart Pettinger egy fejezetet szentelni annak is, hogy egyes munkák teljesen „kitörölhető” (*deleted work*) a társadalmi diskurzusból, vagy „elrejtettek” (*hidden work*) a szemünk elől. Az utóbb említett kategóriába tartozik többek között a házimunka is, amely főként a nőket érinti, viszont ilyen lehet a nem fizikai jellegű munkák többsége is. Ezen a ponton törekszik a szerző körülhatárolni a saját munka definícióját is, illetve néhány más hozzá kapcsolódó fogalmat. A fizetett munkák kapcsán nem minden munkavégzésről beszélhetünk azonos kontextusban. Pettinger fontosnak tartja a diskurzust tovább árnyalni, és időről időre olyan munkaformákat is beemelni, amelyek tradicionális értelemben nem részei a munkáról való társadalmi gondolkodásnak. Bár a technológia sokat segített bizonyos nem fizetett munkák megkönnyítésében (pl.: mosógép a mosást), ezek még mindig nagy erőfeszítést igényelnek. A rejtett munka csoportjába sorolható minden olyan informális munka is, amelyet az emberek szerződés nélkül végeznek, de akár egyes szolgáltatásokat is ide sorolhatunk. A szerző a fenti jelenséggel kapcsolatban a munka fogalmának újradefiniálására és értelmezésének újragondolására hívja fel a figyelmünket.

A szövegben nagy hangsúly helyeződik arra, hogy a munkát végző emberekre gyakorolt hatása is értelmezhetővé váljon. Ezt az uralkodó munkaszervezési szisztémának a szemüvegén keresztül teszi meg. Az embert úgy képzei el, mint a termelési környezet részét. Ebből a szempontból a munkaszervezés hatással van rá, mint fizikai és mint pszichés lényre is egyaránt. Ezen szempont mentén a munka világának megértéséhez az embert hétköznapi, de fontos lényként értelmezi. Felmerül az emberi méltóság kérdése is, valamint az, hogy a mesterségesen felépített gazdasági felfogás hogyan befolyásolja az emberek munkáról való vélekedését és mindennapi életét.

Könyvének ezen a pontján egy közbevetett összegzést közöl a szerző, amely úgy hat, mint egy elmélázás különböző dilemmákon – az olvasó minden bizonnyal felteheti a kérdést: mi végre van szükség ilyen költői kérdésekre? A szerző nem habozik megosztani azt sem, hogy fontosnak tartja az egységes neoliberalizmus eszméjének újragondolását. Felveti, hogy a neoliberalizmust egyszerre egy időben más gazdaság szervezési ideológiákkal is ötvözhetnénk. Kínában például az egyes különleges gazdasági övezeteknek nevezett régiók integrálódnak a globális piacba és a nemzetközi értékláncokba miközben még mindig létezik az államilag ellenőrzött munkaerő-ellátás kielégítése az államkapitalizmus logikájával. Kínán kívül Malajziát is górcső alá veszi, mint olyan példát, amelyben a neoliberais kapitalizmus összefonódik és hatékonyan működik együtt a nacionalista politikai nézetekkel. Bizonyos szuper- és szupranacionális szereplők azonban kiemelten jelentős szerepet játszanak a munkavégzés formáinak átalakulásában. A neoliberais ideológia tehát nem mint ok, hanem mint eszköz jelenik meg. E szereplők közé tartoznak a nemzetállamok, illetve a Világbank is. A globális tőke érdekében mind országos, mind regionális integrációs szinten kikényszerítik a neoliberais gazdaságpolitikát és a deregulációs folyamatokat. A globális kapitalizmus hatékony működéséhez és a szereplők közötti eredményes funkciómegosztáshoz elengedhetetlen a neoliberalizmus mögött meghúzódó logika értelmezése, amely hasonló napjaink vállalatirányítási logikájához.

A szerző részletezi azokat a tényezőket is, amelyek hozzájárulnak a munkavállalók bizonytalanságához – ezzel egy hiánypótló állásfoglalást kölcsönözve az olvasóknak. A munkavállalói oldalról igényelt időbeli rugalmasság és a különböző munkaerőpiaci státuszok egymás mellett létezése, valamint a rövid távú munkaszerződések gyakorisága fokozza a munka bizonytalanságát. Bár a legtöbb társadalomban a formális és az informális munka egymás mellett létezik, kellően doku-

mentált az a jelenség is, amelyben az informális szektor hajlamos növekedni a rossz gazdasági helyzet időszakában is. Nem elfeledve azt, hogy az informális munka napjainkban még mindig a kevésbé fejlett régiókban jelentősebb. Emellett az informális munkának megvan az a jellegzetessége, hogy általa a társadalmi kapcsolatok erodálódnak és kvázi árucikké válnak.

A könyv második felében a szerző gyakorlatiasabb tartalommal áll elő – mindennapibb témák tükrében beszél a munkáról. Az egyik témája ezzel kapcsolatban az, hogy a technológiai forradalom hogyan alakította a munkaerőpiacot az utóbbi évtizedekben. Történeti elemzésében kritizálja a technológiai fejlődés pozitív, egyenlősítő hatását a rasszok és nemek között. Ehelyett továbbra is hangsúlyozza a meglévő egyenlőtlenségeket, valamint a férfi és női munkavállalók közötti munkamegosztás különbségeit. Bár az informatika, a technológia és a gépesítés valóban hozzájárulhat a termelés hatékonyságának növeléséhez, a vállalatok számára előnyös eszközöket biztosít a munkavállalók ellenőrzéséhez is. A termelékenység növelése jegyében minden mérhető és szabványosítható. Ez a tendencia rontja a munkavégzés autonómiáját és növelheti az elidegenedés érzését.

A technológia fejlődésének áttekintése után Pettinger a környezetvédelemre tereli a figyelmet. Ezen a ponton vezeti be az „*antropocén*” fogalmát a munkáról kiépített definíciós keretek közé. Ez a fogalom egy új, elkövetkező földtörténeti korszakot jelent, amelyet az emberi beavatkozás okozta károk jelentősége határoz meg. Abból a szempontból érdekes hangsúlyú ez a megközelítés, hogy a munka és a munkaszervezés hatását tárgyalja a Földre nézve. Kitér a zöld koncepciók foglalkoztatásra gyakorolt hatásaira is. A természeti károk egyik fő okának a kapitalista logikát nevezi meg, mert állítása szerint a munka haszonszerzés céljából zsákmányolja ki a környezetet. Azt feltételezi, hogy ha egy kicsit tudatosabban cselekednénk, a kettő nem lenne teljesen összeegyeztethetetlen. A nézetek szintetizálhatóságának lehetőségével törekszik nem démonizálni az aktuális, általa baljósoknak tartott jelenségeket. Felvetései szerint a jövőben át kell alakítani a globális foglalkoztatási rendszert is. Tudatosítani kell a piac logikáját és az emberi cselekvések környezetre gyakorolt hatását is a széleskörű népességben. Ezzel egybecseng az a megközelítése, miszerint a zöld munka fogalmi folyamatosan formálódnak és tipizálódnak a szakirodalomban. Úgy véli, a munka zölddé tétele a jövőben fontos szerepet fog játszani a munkaszervezés és a munkavállalás aspektusából is.

Zárásként arra kíván reflektálni, hogy milyen jellegzetességekkel bírnak a „jó” és „rossz” munkák. A jónak és a rossznak nevezett munkák ugyanis bizonyos meghatározó ismérvekkel írhatók le. Mindazonáltal arra is rámutat, hogy a témával kapcsolatban számos fogalmi probléma merül fel. A munka világa túlságosan összetett ahhoz, hogy átfogóan lehessen nyilatkozni erről a kérdésről. Ennek ellenére úgy véli, hogy a „jó” és a „rossz” munka nem tulajdonítható sem kizárólag a foglalkoztatottakkal való bánásmódnak, sem pedig önmagában a kapitalizmus következményeinek. Az átfogó „jó” és „rossz” kategóriák megalkotása helyett Pettinger az egyes tulajdonságok és sajátosságok megismerésére helyezi a hangsúlyt. Az írása elején kiemelt 3 fő kérdésre adott válaszok alapján a legjelentősebb probléma az, hogy csak fizetett és szerződéses munkáról szokás beszélni. Ez azt jelenti, hogy a kérdést rossz dimenzióban tesszük fel, hiszen a munka magában foglalja többek között a gondozáson alapuló feladatokat is, amelyekről talán a leggyakrabban megfelelnek a társadalmak és gazdaságpolitikák. A piac és a politika működésének logikája nem veszi figyelembe a valós érdekeket és a józan észet ebben a témában – így nem lehet más vége, mint az, hogy elszakad a valóságtól. Szerinte ennek a ténynek a felismerése a probléma megoldásának egyik fő elemét képezi. Kiáll amellett, hogy az embereknek demokratikus alapon kellene harcolniuk az újraelosztásért, már csak azért is, hogy a mindenki számára megfelelő, kölcsönös érdekek megvalósulhassanak. Javaslatát a szakszervezeteknek, a civil szférának, a kultúrának és a politikának is össze kellene fognia, illetve fel kellene ismernie a közös érdekeket. Időről időre kérdéseket kell feltennünk a munka problémáinak vizsgálata során. Úgy véli, visszaút már nincs – a technológia elterjedése, illetve az aktuális piaci és munkaszervezési logika megakadályozza azt, hogy teljes mértékben a régi típusú munkaszervezési megoldásokat alkalmazzuk a jövőben.

Kritika

A könyv fókuszában a munka deficitjei állnak, amelyek megértése egy meglehetősen tág nézőpontú elemzést kíván meg. Számos téma mentén lehetne feldolgozni tehát a szerző gondolatait, amelyek közül három olyan általunk választott szempont kerül tárgyalásra ebben az írásban, amelyeket a leginkább relevánsnak találunk jelenkori társadalmunk szempontjából.

Az egyik a társadalmi egyenlőtlenség és igazságtalanság témájára irányul. Számos esettanulmányt publikáltak már az elidegenedés problémáiról a gyári munkahelyek esetében, a modern rabszolgasággal és a kapitalizmus általános problémáival kapcsolatban. A szerző a múltba kalauzol bennünket, hogy megértsük a jelenkori tendenciák eredetét. Nemcsak Amerikában, hanem világszerte is értelmezi a gondolatait. Az egyenlőtlenségeket és az igazságtalanságokat azonban elsősorban a nemek között, illetve a rasszok között vizsgálja. Amikor a szerző az elidegenedésről és az egyenlőtlenségekről ír, akkor figyelembe kell vennünk, hogy érveinek alapját az USA társadalmi és politikai rendszere adja. Ebből a szempontból dolgozta ki a témát, amely végső soron a mesterségesen létrehozott politikára és kultúrára hárítja a legtöbb felmerülő problémát. Ebben a kérdéskörben tehát érvei túlzottan korlátozódnak az általa tapasztalt rendszerre annak ellenére, hogy gondolatait az egész világra érvényesnek tekinti.

A másik figyelemre méltó téma a globalizáció és a neoliberalizmus világra gyakorolt hatásaira irányul. A globalizáció és a neoliberalizmus jelentősen alakította a modern munka világát, amely az utóbbi időben látványos hatásokkal járt. Egyrészt a globalizáció megkönnyítette a munka kiszervezését, lehetővé téve a vállalatok számára a globális előnyök kihasználását és a költségek csökkentését, ugyanakkor aggodalmakat is felvetett a fejlett országokban a munkahelyek biztonságával és a bérszínvonallal kapcsolatban. A globalizáció egyúttal egy összekapcsolt gazdaságot is létrehozott, amely világszerte befolyásolja és szabályozza a munkakörülményeket és elvárásokat. Másrészt a szabadpiacot és a minimális kormányzati beavatkozást támogató neoliberális gazdaságpolitika a hatékonyságot és termelékenységet célzó vállalatirányítási gyakorlatok erősödéséhez is vezetett. Ezek a gyakorlatok gyakran a profitot helyezik előtérbe a munkavállalók jólétével szemben, amely olyan problémákhoz vezet, mint a munkahelyek bizonytalansága, a hosszabb munkaidő és a munka minőségének romlása. A neoliberális ideológia és a vállalati gyakorlatok befolyása így átformálta a munkakörülményeket, gyakran súlyosbítva az egyenlőtlenséget és a munkahelyek bizonytalanságát. A könyv egyik jelentős felismerése azonban az, hogy ezek hordoznak jó és rossz hatásokat is. Van lehetőségünk formálni és javítani ezen eszméket és politikai megfontolásokat. A jelenlegi és uralkodó formák hátrányainak elfogadása nem az egyetlen járható utat jelenti.

Végül, de nem utolsósorban szeretnénk kiemelni a foglalkoztatás bizonytalanságait, mint az egyik legfontosabb választ arra, hogy: *Mi a baj a munkával?* Elmondható, hogy a mai munkaerőpiacot a bizonytalanság és annak fokozódó mértéke jellemzi. A hagyományos foglalkoztatási modellek egyre inkább átadják a helyüket a munka nem szokványos formáinak, beleértve az ideiglenes szerződéseket, a részmunkaidős munkát és más atipikus formákat is, amelyek mind hozzájárulnak a jövedelem, és így a munka bizonytalanságához. Ez a bizonytalanság gyakran összefonódik az informális munkaszektórral, amelyben a munkavállalók nem rendelkeznek jogi védelemmel és juttatásokkal. A formális és az informális szektorok konvergenciája tovább homályosította a munkahelyi biztonság határait, ugyanakkor ez éppen ellenkezőleg is történhetett volna. Tanulmányok és gyakorlatok is alátámasztották már, hogy az atipikus munkaformák sok esetben akár jól is működhetnek, illetve biztonságot is adhatnak. A munkának és a foglalkoztatottságnak nem feltétlenül kötelező velejárolni a fent említett deficitet. A probléma egyik forrása az, hogy nincs tendenciós törekvés a társadalom résztvevői körében a közös érdekek megtalálására.

Következtetés

Lynne Pettinger „*Mi a baj a munkával?*” című könyve kritikai perspektívát kínál a kortárs társadalomban a munkáról és a foglalkoztatásról, amely kiemelkedően értékes a társadalomtudományok számára. A könyv a munka különböző aspektusait vizsgálja, beleértve a globalizációt, a neoliberalizmust és a foglalkoztatás növekvő bizonytalanságát. Átfogó képet ad a modern munka dinamikus és összetett természetéről, illetve társadalmi következményeiről. Következtetései elősegíthetik a további technológiai fejlődést, az ökológiával foglalkozó tudományterületeket, a gazdaságtant és a szociológiát összekötő interdiszciplináris párbeszédet, amely elengedhetetlen az átfogó társadalomkutatáshoz.

A könyv kritikusan értékeli az uralkodó munkaerőpiaci elméleteket és gyakorlatokat, beleértve a gyakran figyelmen kívül hagyott informális és nem fizetett munkaszektorok feltárását is. Ezen kívül megkérdőjelezi a hagyományos paradigmákat, illetve hozzájárul a társadalomtudományok inkluzívabb és holisztikusabb keretrendszerének kialakításához. Lehetnek olvasók, akik csalódást éreznek majd azzal kapcsolatban, hogy nem kaptak konkrét választ arra, amelyet a szerző könyve címében felvet. Ugyanakkor Pettinger bőszéges mennyiségű elméleti keretet és alternatív eszközöket is kínál a kutatók és a hallgatók számára a munka világának és társadalomra gyakorolt hatásának elemzésére és megértésére.

Az adott mű 2019-ben került publikálásra, azonban magyar nyelvű fordítása továbbra sem érhető el. Jelentősége és megismerése ennek ellenére elengedhetetlen – véleményünk szerint. A munkával kapcsolatos diskurzusok továbbviteléhez olyan forrásokra van szükségünk, amelyek megszo- kott keretrendszerünkön kívül állnak – a mű ezen kritériumnak minden kétségen kívül megfelel. Formabontó jellege ellenére Pettinger munkája nem egy olyan könyv, amely új paradigmát teremthetne önmagában – a célja eredetileg sem ez volt. Olyan aktuális nézőpontok hangsúlyozása emeli a mű értékét, amelyek a tudományos gondolkodásban újra-értelmezhetőek. Véleményünk szerint a mindennapi élet szemlélésének egyik kulcseleme maga a munka és az ahhoz viszonyuló attitűdök, jelenségek és következmények. Ahhoz, hogy diskurzusainkban olyan vitaindító témákat alkalmazzunk, amelyek kitérnek az ökológiai és technológiai változásokra is, új típusú kihívások felé kell fordulnunk. A témában pedig mi sem lehetne nagyobb kihívás, mint annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy: *Mi a baj a munkával?*

Irodalomjegyzék

Pettinger, L. (2019). *What's wrong with work?* Bristol, Policy Press.